

Емили Странгфорд – англичанката, която се посвещава на България

От стара снимка ме гледа красива жена с интересна сплетена прическа и голям медальон, спускащ се върху бялата ѝ якичка. Погледът ѝ е дълбок и искрен. Лицето ѝ издава сериозност, но и мекота. Тя е англичанката лейди Странгфорд – истинска покровителка и благодетелка на българите по време на Априлското въстание и след Освобождението. През тази година отбелязваме 135 години от смъртта ѝ и това е повод да си спомним за нея.

Емили Ан Бофорт Смайт, виконтеса Странгфорд, е родена през 1834 г. Тя е най-малката дъщеря на адмирал Франсис Бофор, който е създал таблицата за степените на морското вълнение в балове. Момичето има добро възпитание и изучава дълго Ориента.

През 1861 г. в Лондон е публикувана двутомната ѝ книга „Египетски гробници и сирийски светилища“. Книгата получава остра отрицателна рецензия в „Saturday Review“ от Пърси Елън Фредерик Уилям Смит, осми виконт Странгфорд. Резултатът от отрицателната рецензия е необичаен. Рецензентът и авторката се влюбват и сключват брак на следващата година.

Съпругът ѝ е роден през 1825 г. в двореца на английския посланик в Петербург. Когато израства, научава перфектно руски език. Баща му го изпраща в известното училище „Хароу“, където му преподават гръцки, латински и персийски. Учи и в колежа „Мертън“ в Оксфорд. Задълбочава познанията си по арабски език. Той е признат за един от най-големите полиглоти на своето време. Според „Таймс“ способностите му граничат с гениалност. Владее повечето живи и мъртви европейски и азиатски езици, без китайски и групата полинезийски езици.

Още преди да се дипломира даровитият младеж е назначен за стажант-аташе в Английското посолство в Цариград. От 1849 до 1857 г. е редовен аташе.

На 23 ноември 1857 г. наследява титлата на брат си като осми виконт. През 1857–1858 г. Пърси Странгфорд заема поста министър по въпросите

на Изтока, но се отказва от него, защото пречи на научната му работа. Избран е за председател на Кралското азиатско дружество. Той е дългогодишен дипломат в Британското посолство в Истанбул.

Освен студиите му по ориенталистика лордът пише популярни текстове във вестник „Сатърдей ривю“ и „Пал Мал газет“. Като дипломат в османската столица има възможност да обиколи Балканския полуостров

и да наблюдава живота там. Впечатленията му са събрани в три статии поместени в книгата на жена му „Източното крайбрежие на Адриатика“, 1864 г. Тези трудове помагат на английската общественост да бъде запозната с трагедията на България. Той определя българите като „нация от пет милиона жители..., родена последна сред нациите“. На неговото перо дължим следната оценка за демографското разпространение на българите: „Абсолютно болшинство на селското немюсюлманско население в Европейска Турция, с изключение на Босна, Тесалия, Албания, Халкидическия полуостров и един много тесен крайбрежен пояс, е съставено не от гърци и славяни, а от българи“. Не крие симпатиите си към нас. „Аз съм българофил, защото виждам в този честен и безупречен народ жертва на европейското нехайство... Независимо дали българите ще останат още известно време под турско управление, рано или късно те трябва да се освободят от него. Като се хвърля общ поглед върху вероятното бъдеще на тези страни, единствено в българите могат да се открият истински надеждни перспективи...“.

Пърси Странгфорд подкрепя българите и по време на борбата за църковна независимост. Твърди се, че той е първият британски дипломат, който е разкрил пред английската общественост националната ни идентичност и култура. Предполагам, че при залеза на Османската империя ние, българите, а не сърбите, ще имаме водеща роля в политиката на Балканите. В свои мемоари лейди Странгфорд пише: „Покойният ми мъж често е заявявал да направя това, което е възможно, макар и

малко да е то, в полза на българите“. И тя го прави от душа и сърце. Интересът ѝ към България, завещан от съпруга ѝ, се засилва след новината за жестокото потушаване на Априлското въстание. Батак е едно от населените места опустошени от турците, а хората са подложени на масова сеч.

Първата вълна от защитници за унищожаването на българите се надига тъкмо в Англия, където е достигнала вестта за кланетата. Започват митинги, в които участват политици, учени, писатели. Възненията въвличат в политически борби партийните и синдикалните организации, парламента, правителството, двореца, църквата. Към тях се отправят множество списъци с хиляди подписи, събирани от жени. Искането е незабавно да се окаже помощ на пострадалите българи.

Призив за подкрепа отправя чрез „Таймс“ виконтеса Емили Странгфорд, съпруга на големия българолюбец лорд Странгфорд, който е проучил вече добре историческото, културно и политическо минало на българите. Той е запознал англичаните чрез вестник „Пал Мал Газет“ и други издания коя е България и българският език. Похвално слово и благодарности за благородното му дело в полза на българите му посвещава цариградското списание „Читалище“.

След като съпругата му лейди Странгфорд се обръща с призив към британската общественост и европейците в Цариград да подпомогнат българите, създава фондация за набиране на средства, наречена „Bulgarian Present Relief Fund“. В нея внася семейните спестявания. Събира почти 30 000 английски лири. Със събраната сума купува храна, медикаменти, облекло, покъщнина. Пристига в България през септември 1876 г.

Оборудва шест болници в най-опустошените селища след въстанието: Батак, Радилово, Перушица, Панагюрище, Карлово и село Петрич.

Когато отива в Батак, всички къщи са опожарени, 5000 души са избити, животните са отвлечени. Оцелелите и завърнали се хора са облечени в дрипи и боси. Изнемощели и покрусени, те са заплашвани от видима смърт. Много умират от дизентерия и тиф, други от глад

и студ. В Батак всъщност умират 50 човека на седмица.

Благородната англичанка е потресена от това, което виждат очите ѝ. Изпитва ужас от злочестия Батак. Хората са останали без сълзи... Лейди Странгфорд се приютява в набързо скована колиба. И се хваща за работа. Осигурява подслон на бедстващите от Батак. Обезпечава ги със дрехи, храна, завивки. Организира обществена кухня, от която се храни почти цялото население. Броят на болните и умиращите е стряскащ и тя бърза да организира болница по английски образец. Снабдява я с инструменти и лекарства. Намира доброволци – медицински сестри и лекари. Те се захващат да лекуват хората в стационарното отделение. Отделят болните от тифус.

Парите за необходимото не достигат. Виконтеса Странгфорд се обръща за допълнителна помощ към Цариградския комитет за подпомагане на пострадалите от въстанието. Хората от комитета посещават Батак и оказват материална помощ. Англичанката настоява пред турските власти да бъдат върнати отвлечените при погрома деца и добитък. Някои деца са останали пълни сирачета. Предлага на заможни и културни чужденци да ги осиновят. Други настоява в сиропиталища и училища.

С нейна подкрепа са възстановени няколко чарка. Материалът, който произвеждали бил необходим за построяване на временните жилища. Поправена е една от водениците, която мели житото за хляб.

Хората от Батак започват да се съвземат. Възстановяват няколко стаи от изгорялото училище, за да приберат децата в него. „Жаждата за образование е най-забележителната черта на българския характер. Защо трябва да се мисли за болница вместо за училище, беше непонятно за тях. Те ме умоляваха най-вече да им построя училище, отколкото да им дам хляб...“, разказва тя.

Батак има нужда от толкова много неща и англичанката им дава всичко от себе си. Привлича хората, които са се пръснали по други места да се завърнат в родното си място. Прави възможно да им намери препитание в други села и градове. Нейното благородство е оценено от баташките

вдовици и населението в Батак, изстрадали нечовешката жестокост на турците. Те намират подкрепа и опора в тази необикновена жена. Пред нея изплакват мъката си ежедневно.

При посещението си в Батак лейди Странгфорд е придружена от протестантски мисионери. Между тях е и Джеймс Кларк. Използвайки тежкото положение на хората от Батак и изпълнените им с благодарност души към нея, неговите мисионери се стремят да ги привлекат към протестантството. На Коледа приютените в болницата и други болни отказват да приемат храната. Заявяват, че това, което турците не са успели да им отнемат с ятагана, не ще продадат за парче хляб. Намесата на лейди Странгфорд слага край на опитите им.

След Освобождението болницата, създадена от англичанката в Батак се използва до 1931 г. за общински дом, черква, общински съд, прогимназия. Носи нейното име. От тогава до изгарянето ѝ през 1939 г. се ползва за столарско училище.

Нейният светъл образ, както и ликовете на Ю. Скайлер, Дж. Макгахан и бюстът на В. Юго, подарен от френската легация в София, украсяват читалище „4 май“ още от неговото създаване и напомнят тяхното дело, свързано с унищожена България.

В Карлово лейди Странгфорд също прави болница. Тя се управлява от английския лекар Стокър и двама надзиратели пак англичани. Финансира изграждането на бичкиджийници за дървен материал за строеж на къщи, раздава 110 розоварни казана, за да възроди поминъка в опустошените райони в Розовата долина. Възстановява домовете на около 5000 българи от Пазарджишко, дарява десетки ушити по нейна поръчка сукмани, потури, ямурлуци, завивки и много други вещи от първа необходимост за нуждаещите се. Създава обществени кухни за бездомните, помага на 59 опожарени и опустошени селища. Заръката ѝ е сградите на построените от нея болници да бъдат използвани за училища. В публикувания отчет за благотворителната ѝ дейност през 1876–1877 г. тя неслучайно посочва най-характерната

черта на българите като „жаждата за образование“.

Карловци също я посрещат с радост. Женското дружество, начело с Анастасия Райнова, ученичките, облечени в бяло облекло, и гражданите отиват, за да приветстват светлата гостенка. Прочувствено слово на благодарност „Да живее лейди Странгфорд“ произнася учителката Евгения Бояджиева. Според едно съобщение от 14 декември 1876 г. във вестник „Източно време“ лейди Странгфорд пристига в Карлово на тази дата, връщайки се от посетенията от нея изпепелени села. Тя създава болница с 50 легла „за бездомните българи, на които къщите са изгорени“.

През лятото на 1877 г., когато карловци преживяват ужасите на Страшното, както наричат големите кланета, лейди Странгфорд изпраща свои сътрудници англичани, за да помогнат на пострадалите карловци. Те описват покъртителни картини, на които стават свидетели. Карлово и селищата в долината и днес пазят паметта за благородната англичанка, за голямото и човеколюбиво сърце. Макар, че времето не е пощадило всички материални свидетелства от дейността ѝ, нейните дела ще се помнят с преклонение и благодарност.

Лейди Емили Странгфорд вписва името си и в историята на Стрямската долина със своята благотворителна дейност. Тя посещава опожарените села в Средногорието. Особено голяма е помощта, която оказва на опустошената Клисурска. Българите имат съзнание за високата ѝ мисия. Тя завършва след шест месечен благодетелски труд през април 1877 г.

За втори път лейди Странгфорд посещава България през 1884 г., отново по маршрута Цариград – Пловдив. Според вестник „Народний глас“ при пребиваването си в България тя остава доволна да види значителните успехи на българите, постигнати след Освобождението.

Петко Славейков посвещава на благородната англичанка стихотворение. Патриархът на българската литература Иван Вазов написва две стихотворения за нея. Едното „На лейди Странгфордъ“, с дата 19 септември 1876 година. То е издълбано и върху бюст-паметника ѝ, който се

намира в малка закътана градинка в Хисаря, редом с паметник в памет на финландските войници, загинали по време на Руско-турската война. Англичанката подарява на Иван Вазов медальона си. А след време писателят го дарява на своята муза Евгения Марс.

По онова време Лейди Странгфорд посещава и Сопот, родния град на Вазов, където се среща с Женското дружество, председател на което е Вазовата майка Съба Вазова. В Сопот Странгфорд е била приветствана на отличен френски език от учителката Мария Българова.

В Историческия музей в Пловдив се съхранява писалището на лейди Странгфорд. Неин паметник се издига и в Батак.

За да не оправдае обвиненията в крайно българофилство, лейди Странгфорд основава през Освободителната война две болници за ранени и болни турски войници в София и Цариград. През 1882 г. слага основите на болницата „Виктория“ в Кайро и получава от кралицата орден „Червен кръст“. Нейна инициатива са английската Национална асоциация на медицинските сестри, женското Емигрантско дружество в Лондон, Медицинското училище в Бейрут, награда на името на покойния ѝ съпруг за най-добър успех по география в училището „Хароу“ и др. Както свидетелства Иван Гешов, лейди Странгфорд посреща с одобрение Съединението на България.

През март 1887 г. тя се отправя с кораба „Лузитания“ за Порт Саид, но получава мозъчен удар и си отива от живота на 24 март същата година. По предложение на Иван Гешов българската колония в Манчестър изпраща съболезнователна телеграма до близките.

В село Радилово, община Пещера, където се намира единствената в България запазена сграда, построена за болница от Емили Странгфорд наскоро се проведе среща „Да си спомним за благодетелката лейди Странгфорд“. Участваха музейни специалисти от Радилово, Пазарджик, Карлово, Перушица, село Петрич и Пловдив, които почетоха паметта на тази истинска аристократка на духа, чиито дела са незабравими за България. ♦